

Зі спостережень над практикою полюбовного судочинства у Руському воєводстві у XV ст.

У широкому репертуарі ведення та залагодження шляхетських конфліктів у Польській Короні XV–XVI ст., до складу якої входили землі Галицької Русі, інституції та практика полюбовного компромісу та позасудовий вимір справедливості займали фундаментальне місце. В умовах розвинутих інститутів шляхетського самоврядування та відсутності сильної королівської влади і локальної адміністрації, здатних ефективно підтримувати соціальний порядок та гарантувати виконання судових рішень, неформальні зв'язки, впливи та авторитет членів шляхетської спільноти, які творили підставу інституцій полюбовного судочинства, набували вирішального значення для успішного полагодження конфліктів. Полюбовні форми примирення, базовані на широкому представництві авторитетних членів шляхетської спільноти як приватних арбітрів, були уособленням колективної природи середньовічного судочинства, і це значною мірою забезпечувало легітимність подібної моделі залагодження міжшляхетських конфліктів та ворожнеч. Колективний характер полюбовних судів виступав головною запорукою подальшого дотримання винесеного ними рішення, оскільки був опертий на такі домінуючі вартості шляхетської культури як публічний консенсус та пораду, які, у свою чергу, розглядалися як вияв колективної волі та думки усієї шляхетської спільноти у даній справі¹. Тому звертання до різного роду приватних арбітрів та укладання з їхньою допомогою приватних угод було важливим механізмом, який забезпечував необхідний рівень соціальної довіри та солідарності у суспільстві, де підстави «нормального» співжиття та взаємодії опинялися під постійною загрозою через ендемічний характер шляхетського насильства.

Полюбовне судочинство середньовічної Європи дуже часто репрезентувало альтернативний до формального права шлях у процесі вирішення суперечок. Звернення до офіційного права та позивання перед судовий трибунал однією зі сторін конфлікту дуже часто в уявленнях середньовічного суспільства ототожнювалося із проголошенням стану ворожнечі (початком усобиці), метою якого було не досягти згоди і миру з супротивником, але шляхом ухвалення

¹ Про концепцію «поради» у шляхетській культурі Речі Посполитої див.: Наталя Старченко. Публічність як домінанта культурної традиції (Волинь другої половини XVI ст.), *Mediaevalia Ukrainica*. К., 1998. Т. 5. С. 69–70.

вигідного для себе судового вироку завдати матеріальної та моральної шкоди. З цього погляду, розгляд суперечки у суді дуже часто прирівнювався до таких позасудових форм виміру справедливості як кривава помста. Оскарження чи програш у суді завдавали шкоди репутації особи і могли трактуватися як ознака «злої слави»². Натомість метою полюбовного судочинства було, перш за все, намагання заспокоїти претензії та врахувати інтереси обидвох сторін і в такий спосіб уникнути подальшої ескалації конфлікту. Таким чином, полюбовні судді та арбітри не лише чинили суд, керуючись при винесенні вироку виключно існуючими у суспільстві приписами права, але й намагалися через виконання посередницьких та миротворчих функцій, себто через звернення до певних моральних та етичних норм (які, до того ж, часто мали надприродну, божественну санкцію) досягти та відновити соціальну згоду, гармонію та мир — головні колективні цінності кожної справжньої християнської спільноти доби середньовіччя³. Звідси цілком закономірне осмислення полюбовного судочинства в релігійних чи квазірелігійних категоріях, а також часто велика роль церкви та релігійних інституцій у популяризації подібних форм залагодження конфліктів⁴.

У даній розвідці зроблено спробу виділити певні характерні риси та структурні особливості практики шляхетського полюбовного судочинства у Руському воєводстві XV ст. На основі окремих випадків та контекстів укладення полюбовних угод я намагатимуся простежити, як змінювалися їхні значення та умови у залежності від індивідуальних та родинних стратегій у процесі ведення

2 Наталя Яковенко у своєму дослідженні колективних уявлень українського суспільства XVI–XVII ст. про «людей добрих» і «людей злих» наводить слова волинського шляхтича Михайла Баковецького, який заявив, що він «шляхтич почтивий, добре в повіте Луцком осельй под целою и зуполною волностю шляхетскою мешкаючий, не позваний и правом николи ни в чом не переконаний» (Наталя Яковенко. «Чоловік добрий» і «чоловік злий»: з історії ментальних установок в Україні-Русі кінця XVI — середини XVII ст. *Mediaevalia Ukrainica*. К., 1992. Т. 1. С. 57).

3 Про інші, аніж у офіційному судочинстві, принципи функціонування інституцій приватних угод див.: Fredric L. Cheyette, "Giving Each His Due", Lester K. Little and Barbara H. Rosenwein, eds. *Debating the Middle Ages. Issues and Readings* (Oxford, 1998), p. 174–175; Patrick Geary, "Living with Conflicts in Stateless France: A Typology of Conflict Management Mechanism", 1050–1200, *Living with the Dead in the Middle Ages* (New York and Ithaca, 1994), p. 127–128, 150–159. Про протиставлення у середньовічних уявленнях концепцій земського права та християнської згоди й любові див.: Michael T. Clanchy, "Law and Love in the Middle Ages", John Bossy, ed. *Disputes and Settlements: Law and Human Relations in the West* (Cambridge, 1983), p. 140–152. Про моральний, етичний вимір приватних, полюбовних форм замирення див.: Craig Muldrew, "The Culture of Reconciliation: Community and the Settlement of Economic Disputes in Early Modern England", *Historical Journal* (1996, vol. 39), p. 920–921.

4 Про роль культу святих, релігійних та церковних структур у процесі полюбовних замирень, альтернативних до світської юстиції, див.: Peter Brown, *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity* (Chicago, 1981), p. 101–105; Geoffrey Koziol, "Monks, Feuds, and the Making of the Peace in Eleventh-Century Flanders", Thomas Head and Richard Landes, eds. "The Peace of God: Social Violence and Religious Response in France Around the Year 1000" (Ithaca and New York, 1992), p. 250. Про роль релігійних братств у заохоченні полюбовних угод у пізньосередньовічній і ранньомодерній Європі див.: John Bossy, *Christianity in the West, 1400–1700* (Oxford, 1985), p. 59–60.

та залагодження міжшляхетських конфліктів та міжусобиць. Крім того, у дослідженні буде показано, як позасудові форми поладання конфліктів з допомогою різного роду арбітрів та друзів були вбудовані у різнопланову сітку шляхетських взаємин та солідарностей, з яких чільне місце відводилося родинним зв'язкам.

Насамперед варто підкреслити, що попри окремі вищеописані риси, які нагадували про неформальний, альтернативний характер позасудових інституцій замирення, межі, які відділяли полюбовне судочинство від офіційних гродських і земських судів у Руському воєводстві XV ст., були надзвичайно розмитими. Обидві форми шляхетського судочинства були тісно переплетені між собою. Це одна з фундаментальних рис для розуміння інституцій полюбовного замирення у Польській Короні даного часу. З огляду на таку взаємозалежність між полюбовним та гродськими чи земськими судами, можливості дослідження приватних замирень як, так би мовити, «автономної» інституції, є мінімальними. Усі повідомлення про полюбовні угоди з'являються саме у контексті засідань гродського чи земського суду, репрезентують один з етапів офіційного судового процесу і є продуктом діяльності канцелярій цих судів. Враховуючи, що за своєю природою полюбовні суди належали до сфери усного, неписаного права, цілком зрозуміло, що деякі з ключових аспектів їхньої діяльності є фактично недосяжними для дослідження. Якою була процедура і етапи проведення полюбовних судів, якими були дії та аргументи сторін чи арбітрів при ухваленні тих чи інших рішень — ці питання ніколи не потрапляли у поле зацікавлень гродських і земських канцелярій і, відповідно, не знайшли відображення у їхній документації. Найбільш поширений тип записів про полюбовні угоди у земських чи гродських актах — це інформація про слухання судом справи з її наступним перенесенням на інший термін *ob spem concordie et amicabilem compositionis*, або, із зазначенням, що *partes receperunt ad concordandum*. Підставою таких рішень суду було сподівання, що у міжчасі сторони зможуть досягти взаємної полюбовної угоди, на що недвозначно вказують самі записки. В окремих випадках встановити, чи записаний пізніше у такій справі вирок був винесений земським судом, чи є ухваленим під час полюбовної угоди рішенням арбітрів, проблематично. Так, судові записки перемиського земського суду з 1437 р. двічі повідомляють про перенесення слухання справи між Олександром з Риботичів та якимось Рихликом *ad concordandum*. Датований першою половиною 1438 р. вирок у цій суперечці залишає дослідникові лише здогадуватися, чи була це полюбовна угода, чи ні, оскільки не містить жодних вказівок від імені кого, або якої інстанції його було винесено⁵. Документи, які відображають завершення полюбовних замирень, містять, як правило, кінцеві вирок у даній справі, застереження проти порушення прийнятих рішень та згадки про можливість санкцій у разі відмови

5 *Akta grodzkie i ziemskie z czasow Rzeczypospolitej Polskiej, z archiwum tak zwanego Bernadynskiego we Lwowie w skutek fundacji A. Stadnickiego* (далі — AGZ) / Wyd. K. Liske. Lwów, 1888. Т. XIII. № 366. Травень 13, 1437; № 646. Грудень 9, 1437; № 831. Квітень 7, 1438.

виконувати вирок, а також списки арбітрів, відповідальних за досягнення угоди. Вкрай рідко повідомляється про додаткові повноваження, які надавалися арбітрам з метою досягнення і виконання полюбовних угод.

Водночас подібний характер джерельної бази надає можливість добре виявити ті площини, де діяльність полюбовних угод перетиналася з іншими формами шляхетського судочинства. Полюбовні угоди могли ініціюватися *ex officio*, на підставі рішення суду чи старости як керівника суду і особи відповідальної за дотриманням порядку і права у даному повіті чи землі⁶. Полюбовна угода могла навіть заключатися під час засідання гродського суду у присутності старости, який приймав на себе повноваження арбітра: *et doms. Capti. in iudicio residens more arbitrii invenit inter partes*⁷. Інколи приватне замирення, особливо коли йшлося про представників впливових можновладних родин, могло відбуватися безпосередньо з ініціативи короля, який у такому випадку звертався зі спеціальним декретом до свого старости, доручаючи останньому зобов'язати сторони до полюбовної угоди⁸. Як і у випадку гродських чи земських судів, полюбовні угоди широко застосовували накладення санкцій у вигляді застав (*vadium*), щоб запобігти недотриманню чи порушенню винесених ними вироків. Частина застави, яка накладалася на одну зі сторін, у разі її відмови з'явитися на полюбовний суд чи недотримання винесених арбітрами рішень, могла сплачуватися не лише іншому учаснику суперечки чи арбітрам, але також і старості, і навіть гродському судді⁹. Возні — ключові дійові особи у функціонуванні шляхетських судів — були також присутні й посвідчували виконання ухвал

6 Див. наприклад: *Mfcs. Dom. Pltnus. Russie et Premisl. Capti. ex officio suo terminos in quocumque gradu iuris pendeant inter nob. Stanislaum Ioannem et Nicolaum filios olim Stanislai Derschniak de Rokythnyca ex una et Michaelem Hlyeb de Syennow partibus ab altera ob spem concordie et amicabilem compositionis ad f. S. Stanislai...* (Ibid. T. XVII. № 3595. Жовтень 13, 1506).

7 Ibid. T. XV. № 482. Квітень 17, 1467.

8 *Litere Commisionales Regie Maiest. pro parte domini Maldrzik. Alexander Dei gracia Rex ... mfo. Stanislao de Chodecz Cstlo. Leopold. ac eiusdem et Camenez. terrarum capto. sincere nobis dilecto, regium favorem. Magnifice sincere nobis dilecte. Volentes debitum effectualemque finem controversie iam dudum inter gsos. Stanislaum Maldrzik de Chodowancze ex una et Auctum de Panyow Tenutarium Zidaczow. partibus ab altera occasione bonorum nostrorum regalium Ownya, tenute ipsius Maldrzyk ab una et aliorum parimodo bonorum Ownya tenute predicti Aucti partibus ab altera orte et ad nos sepenumero per querelas deducte et iam per certos Consiliarios nostros ex commissione nostra aliquociens decise imponere, iterum per novas querelas ea in re hic impulsati statuimus et una cum Consiliariis nostris nobiscum hic existentibus et in presencia Aucti et procuratoris Stanislai decrevimus, quia partes ipse arbitros quelibet unum pro parte sua ad determinandum huiusmodi controversiam Leopoli locare debent ... Quamobrem Sincer. Tue committimus mandantes, quatenus cum primum vigour presencium requisita fuerit, prefatas partes aviset, ut ponant arbitros iuxta decretum nostrum.* (Ibid. T. XVII. № 4107. Листопад 8, 1504).
Пор. також Ibid. T. XVII. № 3433. Березнь 20, 1503.

9 *Hanc concordiam partes tenere debent sub vadio triginta marcar., videlicet domino Capitaneo decem marc., dom. Iohanni Baliczsky Iudici castr. decem marc. et arbitris decem marcas, nullis modis ipsi compositi cum omni ipsorum genologio et cognatione movere ipsum vadium tam verbis, infestacionibus, induccionibus nec aliqua mocione de danda pecunia testimonio duorum.* (Ibid. T. XIII. № 5880. Липень 18, 1465); *Si non condescenderit, succumbet sexaginta marcas vadii*

полюбовних судів¹⁰. Окремі дії учасників приватного замирення, до яких одна зі сторін була зобов'язана на основі рішення полюбовних судів, як наприклад присяга, могли складатися вже перед гродським і земським судом¹¹. Амбівалентна природа полюбовного судочинства проявлялася також у тому, що для проведення полюбовного суду міг бути вибраний як дуже приватний простір, наприклад чиесь помешкання, так і місця публічної влади, наприклад королівський двір, сейм чи сеймик¹².

Так само винесене арбітрами рішення, незважаючи на те, що їхні повноваження регулювалися виключно звичаєвою практикою, мало усі риси та силу офіційного судового вироку, що неодноразово підкреслювалося у гродських та земських актах¹³. Часто виконання функцій арбітрів та асесорів офіційних судів було тісно взаємопов'язане. Відомі випадки, коли умовою полюбовної угоди було передбачено, що офіційні судді могли консультувати арбітрів, якщо з

adinventi per arbitros, Budzywogio medium et Capitaneo medium (Ibid. Т. XIII. № 5969. Жовтень 31, 1465).

- 10 *Iohannes Nyedzyvedz de Przybyschowka minister. terr. tonsus. recognovit, quia iuxta compositionem amicabilem inter gsos. Nicolaum Radochonsky tutorem bonorum Staromyeszcze et Paulum Pomyanowsky factam et in librum terr. inscriptam, prout fuit de iure additus domino Paulo dicto, dedit intromissionem in medietatem bonorum qua[m] Radochonsky habuit in tutoria, videlicet in Rzeschow in Staromyeszcze, in Powyeta, in Ruska Vyesh et Swyncza et medietatem omnium bonorum que dictus Radochonsky in tutorial habuit in distr. Przeworiensi.* (Ibid. № 3480. Przemyśl. April 10, 1504). Ibid. Т. XIII. № 5969. Жовтень 31, 1465.
- 11 *Quemadmodum nobil. Olechno Boloban de Strathyn de hodierna debuit iurare pro quadam summa ad instanciam nobil. Trochyn Symno officialis de Ianczyn ex invencione arbitrorum, quod iuramentum domns. Iudex ad fer. Sextam prox. post Conductum Pasche prox. transposuit* (Ibid. Т. XVII. № 4227. Березень 20, 1506); *Judicium prout arbitri adinvenerunt pefate domine Zophie iurare pro duabus equis, pro quibus nob. Sigismundus pefatam dominam citaverat* (Ibid. Т. XVIII. № 4155. Червень 20, 1503).
- 12 Неформальний характер, що дуже часто проявляється не лише у вирішальній ролі приватних арбітрів, але також у таких, на перший погляд, несуттєвих деталях, як місце зібрання майбутнього суду, часто віддалених і ніяк не пов'язаних з офіційними адміністративними і судовими центрами Перемиської землі та Руського воєводства: *Nobil. Georgius Cunath cum fratribus et sororibus suis videlicet Nicolao, Iohanne, Iachna et Anna de Thuliglowy ex una et nobilis Iohannis Richcziczsky ex altera ... pro omnibus ipsorum causis debent ex utraque parte amicos a data presencium in Moscyszka in domo Czyrwonka locare...* (Ibid. Т. XVIII. № 946. Січень 14, 1477), *Maszko de Bolestrasyce et Tharassy pop olim de Lanthownya receperunt terminum benivolam ad concordandum in Iaroslav* (Ibid. Т. XIII. № 3993. Листопад 12, 1449), *quod arbitros prima dominica Quadragesime hic in domo Iuenek civis in Premisla locare debent* (Ibid. Т. XVII. № 746. Лютий 3, 1472). Однак, необхідно також згадати, що укладання приватних угод, навпаки, відбувалося у традиційних місцях шляхетських з'їзтів та сеймиків, як от Вишня чи Пйотркув, що лише додавало рішенням приватних арбітрів додаткової легітимності: *Nobil. Olechno Skorutha de Modathyce protestatus est, quia paratus erat inscriptionem facere cum magnifico domino Stanislaio Kmytha Castllo. Premisl, prout est concordatus in convencione Pyotrkoviensi* (Ibid. Т. XVIII. № 2539. Травень 17, 1496), *ad concordandum in opido Wyschnya, ita quod debent ponere amicos et arbitros* (Ibid. Т. XIII. № 3899. Березень 18, 1449), *pro his omnibus in convencione iam preterita in Wyschnya debuit cum ipso per duos homines locare arbitros* (Ibid. Т. XVII. № 354. Квітень 30, 1470). В окремих випадках місцем полюбовних судів вибиралися сакральні споруди: *quam concordiam ipso die s. Martini prox. sub expensis decem marcar. in claustro Leopold. s. Crucis Fratrum Minorum habere deliberaverunt...* (Ibid. Т. XV. № 3272. Липень 14, 1464).
- 13 *Quibus arbitris ambe parte debent dare firmiter in manus et quidquid ipsi arbitri inter ipsos invenerint, hoc totum partes tanquam de iure debent pati* (Ibid. Т. XVIII. № 1063. Квітень 7,

якихось причин між ними виникали розбіжності при винесенні вироку¹⁴. Траплялося, що, вносячи вирок, земський суд переадресовував окремі деталі справи на розгляд полюбовних суддів¹⁵. Статус арбітрів та їхніх ухвал як таких, що наближалися до офіційних, акцентується часто шляхом вживання словника, характерного власне для офіційних судових вироків, наприклад терміну *adiudicare* замість *componere* чи *invenire*.

Надзвичайно важливо підкреслити, що з огляду на свій тісний зв'язок з земськими та гродськими судами, багато рішень полюбовних судів були насправді односторонніми вирокami, які накладали санкції та зобов'язання лише на одну із сторін конфлікту, порушуючи таким чином головний принцип полюбовного судочинства — принцип взаємної компенсації і відповідальності сторін¹⁶. Таким чином, перед нами приклад того, як, зберігаючи свою традиційну форму та риторику, інституції позасудового виміру справедливості діяли як продовження (відповідник) гродських та земських судів. Віддаючи перевагу інституціям полюбовного замирення, шляхетська юстиція у такий спосіб адаптувалася до пануючих уявлень шляхетського суспільства про першість компромісу над правом, але водночас пристосовувала полюбовні суди до своїх вимог. Як здається, полюбовні замирення були зручним способом для того, щоб замаскувати фактичну поразку однієї зі сторін конфлікту, надати вироку такої форми, яка б була прийнятною для переможеного і за якою сторона, що програла, не чулася зганьбленою чи приниженою. Цей аспект полюбовного судочинства виглядає особливо важливим, коли врахувати, що дуже часто офіційний судовий вирок, скерований виключно проти однієї сторони, трактувався як публічне приниження і пов'язувався з ганьбою і втратою честі — цінностями, які становили основу шляхетської ідентичності та етосу.

1478). *Que pars non locaret aut hoc tenere, quod arbitres invenirent, nollet et iste ambe partes firmiter debet istis amicis dare ad manus* (Ibid. Т. XIII. № 847. Квітень 7, 1438).

14 Ibid. Т. XIII. № 3470: *Et si iudices causas iudicare non poterint, debent in colloquio dominos interrogare, ubi melius videbitur. Et e converso recepta apud dominos interrogacione, debent convenire ad eundem locum viceversa et extunc sedentes in eodem arbitrio et iudicio debent firme iudicare.*

15 Ibid. Т. XIII. № 909. Березень 24, 1438 *Stren. Rampsch obligavit se quatuor currus cum frumentis et cum attinenciis ad currus pertinencibus et cum septem equis statuere circa mineram videlicet in Rudawa. Et Rudnikonis eciam tres equi, unus est et duo non sunt; similiter et currus non est. Et quando statuet ista omnia, quecunque ex istis homines isti, quorum currus et equi sunt, recipere voluerint, recipient secundum taxam et inventum amicorum, qui ibi locabuntur; et que homines recipere noluerint, hoc Rampsch pecuniis solvere hominibus debet... Et si pecuniis Rampsch tunc non habuerit, extunc peccoribus seu equis solutionem complebit ibidem in Ruda iuxta taxam et compositionem amicorum. De dampnis autem amici compositionem facere debent, que dampna homines perceperunt. Et si amici dampna componere non possent, extunc ad que homines vellent iurare et iuraret, ista Rampsch solvere debent more sollito terrestri. Et si ibi ista omnia Rampsch hominibus in dicto loco non adimpleret, extunc in terminis prox. parere debet et omnia ista perdere et non differe nec litteris Regalibus nec colloquio generali.*

16 Приклади полюбовних угод, де йдеться про відповідальність лише одного з учасників конфлікту: Ibid. Т. XIII. № 909. Березень 24, 1438 (між Рампшом з Олешниц і людьми з Рудої), Ibid. Т. XIII. № 6324. Травень 23, 1466 (між Григорієм Ридлем і Сеньком з Библа), Ibid. Т. XIII. № 5156. Квітень 19, 1463 (між Прохницькими і Мзуровськими).

Арбітри призначалися учасниками мирової і їхня кількість, як правило, коливалася від одного до трьох осіб з кожної сторони. Однак відомі випадки, коли композиція групи арбітрів могла набувати доволі складних форм. Те, як навколо полюбовних судів могли створюватися численні та структуровані мережі осіб, об'єднаних у процесі досягнення мирових відповідальністю перед учасниками конфлікту, судом та між собою, добре показує замирення між Яном Бажі та вдовою перемиського підкоморія Яна-Івана Дершняка з Рокитниці Ельжбетою, текст якого було записано до перемиських земських книг 19 березня 1460 р.¹⁷

Родини Бажів і Дершняків репрезентували дві гілки одного впливового боярського роду. Миколай-Сенько з Ожевичів та його брат Ходко Дершнякович, який у 1393 р. згадується як королівський коморник, були синами Дершняка Дворсковича, брата одного з найвпливовіших галицьких бояр другої половини XIV ст. Гліба Дворсковича¹⁸. Перемиський підкоморій Ян-Іван Дершняк з Рокитниці був сином Ходка Дершняковича, а Ян Бажі з Болозова — Миколая-Сенька з Ожевичів. Обидві родини, очевидно, довгий час виступали як єдина майнова спільнота. Сліди неділів відображені у судовій записці з 10 серпня 1439 р., згідно з якою Миколай з Ожевичів та Іван з Рокитниці поділили село Олексіївку, яке до того перебувало у спільному володінні¹⁹. Ян-Іван Дершняк та сини Сенька-Миколая з Ожевичів і після розподілу власності продовжували підтримувати тісні маєткові та родинні стосунки, виявом чого була спроба взаємного обміну маєтками з 1449 р. та полюбовна угода з 1451 р., про зміст та деталі якої, на жаль, нічого невідомо²⁰.

Угода з 1460 р. була викликана смертю Яна Дершняка і мала на меті врегулювати взаємні претензії та визначити повноваження щодо опіки над його власністю та дітьми у колі його найближчих родичів. Згідно з угодою з 1460 р. 10 арбітрів, місцем зібрання яких був королівський двір, визначили умови, на яких згадана вдова Яна-Івана Дершняка Ельжбета стала опікункою своїх дітей та маєтків покійного чоловіка. Першим кроком полюбовних суддів було встановлення високої застави між сторонами розміром 400 гривень та призначення по одному поручителю для кожної зі сторін, які мали гарантувати дотримання Яном Бажі та Ельжбетою Дершняковою застави. Своїм рішенням арбітри натомість звільнили іншу групу шляхти (3 особи) від поруки, взятої ними на Пйотрковському сеймі за Яна Бажі, згідної з якою останній мав передати Ельжбеті права й документи на володіння маєтками (*ad statuendum iuri prefate Elizabeth Dersnyakowa iuxta litteram et eius tenorem*).

17 Ibid. Т. XIII. № 4443. Березень 19, 1460.

18 Про генеалогічні пов'язання Бажів та Дершняків див.: Sikora F. „Krag rodzinny i dworski Dumitra z Goraja i jego rola na Rusi”, *Genealogia — kręgi zawodowe i grupy interesu w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym* (Toruń, 1989), s. 76–77; Пашин С. С. *Перемышльская шляхта второй половины XIV — начала XVI века*. Тюмень, 2001. С. 17–20.

19 AGZ. Т. XIII. № 1229.

20 Ibid. Т. XIII. № 3961. Травень 20, 1449; № 4301. Березень 25, 1451.

Полюбовні судді вибрали також спеціальну групу суперарбітрів, числом 7 осіб, на яких покладался нагляд над тим, як Ельжбета керує маєтками та здійснює опіку над малолітніми дітьми. Суперарбітри отримали повноваження призначити нового опікуна чи самим управляти маєтками Дершняків, у разі, якщо вони виявлять якісь серйозні порушення у діяльності Ельжбети. Крім того, Ельжбета зобов'язувалася щорічно сплачувати суперарбітрам 30 гривень з отриманих доходів. Того ж самого року, на документі з 7 жовтня 1460 р., троє з призначених суперарбітрів визнали разом із Яном Бажі та двома його братами, що остаточно передали права опіки над малолітніми дітьми Яна Дершняка з Рокитниці його вдові Ельжбеті²¹. Виконання ухваленого арбітрами вироку полюбовного суду відображав також інший документ, записаний до перемиських земських книг того ж дня. Згідно з цим актом Ельжбета Дершнякова визнала, що Ян Бажі, на основі досягнутої мирової (*prout in actis continentur, arbitratum erat et compositum*), успішно здійснив очищення, до якого його зобов'язали арбітри через висунені ним проти Ельжбети звинувачення (очевидно, з погляду полюбовного суду, бездоказові) у безправному привласненні коштовностей, зброї та худоби покійного перемиського підкоморія²².

Як видно з тексту угоди 1460 р., на різних етапах укладення угоди до її реалізації могли долучатися різні групи медіаторів — арбітри, поручителі, суперарбітри, переймаючи на себе частину відповідальності за дотримання сторонами окремих аспектів замирення. Щодо поручителів, то у полюбовному судочинстві, як і у шляхетській системі судів загалом, порука була, можливо, найбільш дієвим механізмом, здатним гарантувати виконання однією зі сторін взятих на себе зобов'язань як під час виставлення арбітрів, так і у дотриманні умов вже укладених угод. Присутність поручителів у процесі полюбовного судочинства значно розширювала групу суспільного тиску на учасників конфлікту, оскільки відмова сторони, за яку поручилися, від полюбовного суду оберталася автоматично проти самого поручителя. Зрив полюбовного замирення не лише залишав без змін стан ворожнечі між сторонами, але й множив кількість диспутів серед шляхти, тягнучи за собою позови учасників полюбовної угоди проти поручителів своїх противників та самих поручителів проти тих, за кого вони давали свою згоду на поруку²³. Це, у свою чергу, не могло не настроювати думку шляхетської спільноти проти осіб, через дії яких відбувалося зростання напруги.

Суперарбітри з'являються у процесі приватного залагодження конфліктів, як здається, тоді, коли рішення арбітрів потребувало додаткової легітимації і підтримки через загрозу зриву полюбовної угоди чи для контролю за її виконанням. Якщо вибір арбітрів належав до сторін конфлікту, то призначення суперарбітрів, як це добре ілюструє приклад угоди між Яном Бажі та Ельжбетою Дершняковою, було вже справою самих арбітрів, або ж інколи третіх осіб.

21 Ibid. Т. XIII. № 4563. Жовтень 7, 1460.

22 Ibid. № 4564–65.

23 Ibid. Т. XVII. № 354. Квітень 30, 1470; № 4182. Серпень 22, 1505; Т. XIII. № 2774. Липень 8 — Серпень 5, 1466; Т. XVIII. № 2056. Червень 7, 1491; № 3225. Листопад 14, 1503.

З цього погляду суперарбітри не були безпосередньо пов'язаними з жодною зі сторін конфлікту, що створювало для них порівняно більшу автономію у прийнятті рішень. Суперарбітри дуже часто були чимось на зразок другої інстанції, до якої могли апелювати незадоволені рішенням арбітрів суперники, або ж і самі арбітри, які не змогли дійти згоди. Скажімо, записка перемиського земського суду з 29 квітня 1469 р. про згоду перемиського старости Якуба з Конєцполя та родини Гербуртів владнати свої численні суперечки за допомогою полюбовних суддів: перемиського каштеляна Добеслава з Журавиці та перемиського підкоморія Спитка з Ярослава, повідомляє, що розгляд справи було відкладено до часу прибуття сандомирського воєводи Дерслава з Ритвян. Документ також підкреслює, що сторони мають дотримуватися того рішення, яке буде прийняте за участю сандомирського воєводи²⁴. Як показує вищенаведений приклад, інтервенція суперарбітрів у перебіг мирової була покликана не лише запобігати зриванню полюбовних угод, сприяти продовженню узгодження позицій арбітрів і сторін, але також, у разі необхідності, виносити односторонні вироки у даній справі. Документи часто наголошують на функції суперарбітрів саме як суддів, уповноважених самостійно, на свій розсуд, чинити суд. Це чітко заявлено, наприклад, у листі короля Казимира Ягеллончика від 8 листопада 1504 р. до львівського старости Станіслава з Ходча з приводу суперечок і ворожнечі між жидачівським тенутарієм Ауктом з Паньова та Станіславом Малджіком з Ходованиць. Доручаючи Станіславу Ходецькому привести сторони до полюбовної угоди і одночасно призначаючи його суперарбітром цього полюбовного суду, він підкреслював власне цю його роль у досягненні компромісу:

*Quod si arbitri ipsi in premissis discordes essent, Sinc. Tua tanquam super-arbiter, habendo respectum tam ad decreta in convencionibus Crac. post felicem coronacionem nostram et Pyotrkow. Novissime preterita in re lata, presertim vero ad decretum gsi. Nicolai Lanczkoruski, id quod iustum erit, decernat*²⁵.

У подібний спосіб окреслені повноваження львівського каштеляна Сенька з Сіннова, якого вибрали самі собі у 1442 р. за обермана (*heberman*) для полюбовного замирення Яцько з Библа та Ян Бажі з Ожевичів²⁶.

Арбітри рекрутувалися передовсім серед кола найближчої родини та представників владної еліти й можновладства землі та воєводства. Ці дві групи виразно переважають, коли йдеться про шляхи формування складу полюбовних судів.

24 Mfs. *Et gsi Iacobus de Conyeczpole Cpts. Premisl. Ex una cum omnibus dominis Herborti Dobromylsky, Lozowsky, Felstinsky videlicet Nicolao, Iohanne, Zebzyd et alio Herborth ac Miiclassio fratre ipsorum parte ab altera sive citatorum sive non citatorum pro omnibus causis et violenciis inter ac pro penis in libris contentis ad placitum et votum mforum. Dobeilai de Zyrawicza Castli. Et Spithkoni de Iaroslav Succamer. Premisl. Omnes cause sunt suspense ad prox. adventum mfi. Derslai de Rithwian Pallti. Sandomir. Ad definiendum per ipsum pallatinum et quidquid Pallatinus decreverit pro grato partes debent tenere.* (Ibid., Т. XVII. № 347. Квітень 29, 1469).

25 Ibid. Т. XVII. № 4107. Листопад 8, 1504.

26 Ibid. Т. XIII. № 1779. Жовтень 29, 1442.

Так, серед полюбовних суддів згадуваної угоди Яна Бажі та Ельжбети Дершнякової 9 з 10 осіб представляли урядову еліту. Свідчення даної угоди відбивають загальну тенденцію до концентрації функцій полюбовних судів у руках можновладства. З 27 актів полюбовних угод, які походять з Перемиської землі, і для яких відомі імена арбітрів, лише у 3 полюбовних угодах: на документі замирення з 1447 р. між Петром з Ваповичів та Дмитром з Боляновичів та на 2 мирових з 1503 р. — між Васьком і Стецьком з Тур'я, Петром Прохницьким і львівським міщанином Бартоломієм, серед полюбовних суддів відсутні особи, які б на той час займали земські уряди у Перемиській землі та Руському воєводстві²⁷. Найчастіше у цій ролі виступають члени впливових у цій землі можновладних родин, що обіймали ключові земські уряди — Прохницькі-Розбужські (7 раз), Гербурти (5), Фредри, Сінновські та Ярославські (4), Конецьпольські, Риботицькі та Мзуровські (3). Переважання членів владної еліти пояснюється насамперед тим, що ефективно полагоджувати конфлікти, а в разі необхідності — змушувати одну зі сторін пристати на запропоновані умови, могли лише арбітри, які володіли необхідними ресурсами та впливами серед шляхти. Саме це робило носіїв влади найбільш придатними кандидатами на роль арбітрів для досягнення замирень. Водночас, участь можновладства у полюбовних судах була не лише питанням їхніх можливостей, але також і обов'язків, які відповідали очікуванням та уявленням шляхетського загалу про публічні функції членів владної еліти²⁸. Це чітко проявляється під час апеляції арбітрів до представників владної еліти Перемиської землі, як головних гарантів соціального порядку та миру. Відомі випадки, коли за згодою сторін чи арбітрів, група можновладства, яка виступала як своєрідний колективний орган, брала на себе відповідальність довести суперечку до замирення у разі, якщо це не вдасться арбітрам. Наприклад, документ укладення угоди між Яном Липським та Яном Чурилом зі Стояничів з 1468 р. передбачав, що, коли арбітри не зможуть досягнути згоди, тоді відішлють рішення справи на розгляд руського воєводи Станіслава з Ходча, каштеляна львівського Павла Одровонжа зі Спрови, перемиського каштеляна Добеслава з Журавиці і перемиського підкоморія Спитка з Ярослава²⁹. Як можна припустити, постійні виступи найвищих представників владної еліти у якості супер-

27 Ibid. Т. XIII. № 3281. Травень 23, 1447. Як арбітри на документі фігурують Михайло Варцаба з Роксичів, Петро з Прохника, Яцько з Библа, Добеслав з Журавиці, Андрій Дечаткович з Гдашичів та Миколай Шершень з Пантеловичів. Троє з числа перелічених тут арбітрів посили після 1447 р. високі уряди у земській ієрархії Перемиської землі — Петро Прохницький та Добеслав з Журавиці стали перемиськими каштелянами, а Яцько з Библа — стольником.

28 Про публічну діяльність можновладства у пізньосередньовічній Польській Короні див.: Węskowski P. „Działalność publiczna możnowładztwa małopolskiego w późnym średniowieczu. Itineraria kasztelanów i wojewodów krakowskich w czasach panowania Władysława Jagielly (1386–1434)” (Warszawa, 1998).

29 *Et si arbitri medium inter partes invenire non poterint, extunc in instanti ibidem mittere debent pro hiis omnibus super mfos. Doms. Pallatinum Russie glem. Stanislaum de Chothez etc., Paulum Odrowansch de Sprowa castlm leopol., Dobeslaum de Zyrawicza castlm. Premisl., et doms. Spithkonem de Iaroslav Succamer. Premisl. Et si horum quis ibi non fuerit, tunc hii, qui ex hiis hic*

арбітрів також були одним з проявів цього боку їхньої публічної діяльності³⁰. В умовах відсутності чіткого розмежування приватного і публічного у справуванні влади, особи, які займали найвищі офіційні уряди воєводства чи землі, своєю присутністю не лише санкціонували та легітимізували вироки полюбовних судів, але також фактично зближували позасудові форми справедливості та офіційне судочинство. У середньовічному суспільстві, де публічна влада та інституції були позбавлені модерної анонімності, чіткого розподілу повноважень та бюрократичної технологічності, а навпаки, завжди мали підкреслено приватний вимір, опертий на різнопланових індивідуальних зв'язках, легітимність та ефективність судового рішення залежала часом не так від типу судової інстанції, але від конкретного складу осіб, які були присутні при винесенні вироку.

Присутність магнатів в якості арбітрів на замиреннях рядової шляхти була також виявом неформальних, але від того не менш важливих, владних відносин всередині шляхетського соціуму. Звернення рядової шляхти до представників можновладства по допомогу в укладенні мирових було невід'ємним елементом відносин патронату-клієнтели. Надавати протекцію у судових справах клієнтів було втіленням принципу взаємності, на якому базувалися стосунки між патроном та його клієнтами. Скажімо, виглядає не випадковою присутність Гербуртів як арбітрів на кількох полюбовних поєднаннях осіб з Самбірського та Дрогобицького повітів — регіонів, де впродовж другої половини XV ст. впливи цієї магнатської родини були доволі помітними³¹. Впливовий і потужний сусід був найбільш відповідною і часто єдиною кандидатурою для полагодження взаємних конфліктів. Наприклад, у 1457 р. Бартош і Миколай Сампи з Желехова і Ян з Неслухова віддали справу полагодження суперечки до рук львівського хорунжого Георгія Струмила з Диношина, який як державця староства у Кам'янці-Струмиловій був найбільш впливовою особою серед шляхти північно-східної частини Львівської землі³². Інший приклад — це полюбовна угода з 1469 р. щодо поділу маєтків між братами Миколаєм старшим і Миколаєм молодшим Косцеями. Групу арбітрів цього замирення склали галицький

denotatis fuerint, erunt potentes iure medianti inter ipsas partes medium invenire (Ibid. Т. XIII. № 7046. Липень 12, 1468)

- 30 Майже в усіх відомих випадках суперарбітрами були лише найвищі посадові особи Перемиської землі та Руського воєводства — перемиський староста Миколай з Концеполя (*Mfs. Doms. Nicolauas de Conyeczpole Capts. Premisl tamquam heberman*) на угоді між Прохницькими та Мзуровськими (Ibid. Т. XIII. № 5156. Квітень 19, 1463), львівський каштелян Сенько з Сіннова, (*heberman dictum videlicet gener. Syenconem de Syenow Cstlm. Leopold*) на угоді Яцька з Библа та Яна Бажі (Ibid. Т. XIII. № 1779. Жовтень 29, 1442), познанський каштелян Петро з Шамотул на угоді Яна Бажі та Ельжбети Дершнякової (Ibid. Т. XIII. № 4443).
- 31 Див. наприклад полюбовне замирення Колодницьких та Любенецьких з 1479 р., список арбітрів якого очолював перемиський стольник Герборд з Лозова (Ibid. Т. XVIII. № 1303. Грудень 14, 1479). Двічі як арбітри фігурують львівський хорунжий Северин з Фульштина і Міклаш з Лозова на полюбовній угоді Маргарити, дружини Станіслава з Ваневичів, та Ядвіги, дружини самбірського міщанина Міклаша (Ibid. Т. XVIII. № 1887. Квітень 7, 1489) і угоді Васька Густановського з Михайловськими (Ibid. Т. XVIII. № 2127. Жовтень 4, 1491).
- 32 Ibid. Т. XV. № 48. Січня 30, 1457.

каштелян Анджей Фредро з Плешовичів, перемиський стольник Яцько з Библа та його брат Сенько, а також Ян Бажі з Буневичів та Болозова³³. Важливо підкреслити, що усі перелічені особи не тільки представляли впливові магнатські родини, але й були найближчими сусідами Косцеїв. Полюбовні угоди не лише зміцнювали міжшляхетські солідарності, сприяючи підтриманню чи посиленню вертикальних зв'язків патронату-клієнтели, але також могли підкреслювати соціальну відмінність усередині шляхетського соціуму, демонструючи ексклюзивність статусу можновладства. У цьому зв'язку варто, наприклад, відзначити, що до складу арбітрів у полюбовних судах між членами магнатських родин ніколи не належали представники рядової шляхти³⁴. Таким чином, постійна участь у полюбовних судах, а також реноме авторитетного і ефективного арбітра серед шляхетського загалу були важливим символічним капіталом, з допомогою якого відбувалася реалізація та підтвердження статусу особи чи родини у ієрархії влади в межах воєводства чи землі.

Поряд із чинником статусу, інший впливовий критерій, на основі якого відбувалося формування групи полюбовних суддів, — це родинні зв'язки арбітрів з учасниками конфлікту. Нижче розглянемо приклади того, як значення і вплив кривних пов'язань між родинами виявлялися у контексті полюбовного полагодження конфліктів між членами одного клану, до якого належали родини Бибельських, Прохницьких-Розбужських, Сінновських, Боратинських-Боляновських, Бажів, Дершняків та Чурилів. Усі згадані родини на середину XV ст. склали основу гербового роду Корчак у Перемиській землі³⁵. Вони вели своє походження від галицьких бояр другої половини XIV ст., які підтримали польських та угорських королів у їхній боротьбі за Галицьку Русь після падіння держави Романовичів та змогли закріпити свою високу позицію у соціальній ієрархії Галичини після встановлення польського та угорського панування. З часу утворення Руського воєводства та запровадження польського територіально-адміністративного ладу в Галичині у 1434 р. ці родини гербу Корчак стали однією з домінуючих груп серед владної еліти Перемиської землі, займаючи часто ключові земські уряди.

За часом аналізовані тут полюбовні угоди походять переважно з 1440–1460 рр. Саме на ці десятиліття припадає пік активності генерації (можливо двох) родин Корчаків, які брали активну участь у проведенні реформ 1430–1434 рр., і які, порівняно з наступними поколіннями цих родин у XV ст., зробили найбільш успішні кар'єри у Перемиській землі. Період 1440–1460 рр. — це час, коли наявні джерела порівняно часто згадують ці родини й зображають Корчаків як доволі широку родову спільноту з міцними міжродинними зв'язками. Це

33 Ibid. Т. XVIII. № 59. Квітень 14, 1469.

34 Див. наприклад склад арбітрів полюбовної угоди між братами Конєцпольськими (Ibid. Т. XVII. № 2668. Грудень 29, 1494), або між перемиським старостою Якубом з Конєцполя та Гербуртами з 1469 р. (Ibid., Т. XVII. № 347. Квітень 29, 1469).

35 Про перемиські родини гербу Корчак XIV–XV ст. див.: Sikora F. *Krag rodzinny i dworski Dumitra z Goraja*; Пашин С. С. *Перемышльская шляхта*. С. 10–28.

знаходило, зокрема, прояв у здатності до ефективної мобілізації та спільних колективних виступів широкого кола родичів у справах споріднених з ними родин. Характерно, що у пізніший час, починаючи з 70-х років XV століття, свідчення, де представники перелічених родин Корчаків виступали б як єдина родова спільнота, майже відсутні на сторінках перемиських актів. Очевидно, конфігурація наступних поколінь цих родин змінилася, утворивши нові кола найближчих та найбільш значимих родичів та послабивши й суттєво зменшивши інтенсивність контактів у межах тих родинних зв'язків, що були сформовані попередніми поколіннями.

Пояснення інтенсивності відносин між цими родинами руського можливо-владства треба шукати, на мій погляд, у тому, що протягом першої половини XV ст. у колі Корчаків нові родинні зв'язки було встановлено, а старі заново актуалізовано й підтверджено шляхом серії взаємних шлюбів. Ця політика ендогамії відбивала, на мою думку, процес перетворення цієї групи перемиського боярства на геральдичний лицарський рід Корчаків. Утворення гербової спільноти Корчаків протягом першої половини та середини XV ст. було одним з найбільш вагомих проявів засвоєння (у процесі інтеграції до шляхетської станової корпорації Корони) представниками боярської еліти Галицької Русі пануючих уявлень та норм про шляхетство.

Відображенням наслідків цих матримоніальних стратегій та безпосереднім проявом родових солідарностей Корчаків у джерелах 40–60-х років XV ст. є часте представлення широкого кола членів згаданих родин як спільнот, об'єднаних навколо спільних спадкових прав та повноважень. Власне переважна більшість повідомлень про полюбовні угоди Корчаків, у яких фігурує широке коло членів цього клану, так чи інакше з'являються у контексті залагодження спірних питань успадкування власності та визначення і розподілу обсягу прав на власність, до якої мали претензії різні члени родинної групи.

Неодноразово вже згадувана полюбовна угода між Яном Бажі та Ельжбетою Дершняковою з 1460 р. є найбільш показовим прикладом мобілізації та участі широкого кола Корчаків у поладженні судових справ членів своєї родової спільноти. Найближчі родичі Бажів та Дершняків — представники родин Прохницьких-Розбужських, Сінновських, Чурилів — представлені на документі угоди в усіх можливих іпостасях. Членами цього родинного клану були 3 з 10 арбітрів (галицький підчаший Якуб з Сіннова, перемиський підстолій Олександр з Прохника та його рідний брат перемиський підчаший Ян з Розбужа), 2 з 2 поручителів застави, встановленої між сторонами конфлікту (Якуб з Сіннова та його рідний брат галицький стольник Андрій з Сіннова) та 4 з 7 суперарбітрів (Андрій та Якуб з Сіннова, Ян з Розбужа та Ян Чурило зі Стоянець). Як бачимо, деякі особи, що належали до цих родин, як, наприклад, галицький підчаший Якуб з Сіннова, чи Ян з Розбужа, поєднували виконання кількох, чи навіть усіх функцій медіаторів. Цей же документ окреслює характер родинних стосунків, які пов'язували сторони конфлікту та членів групи суперарбітрів. Вищеназвані

представники родин Прохницьких-Розбужських, Сінновських, Чурил та Мзуровських названі у тексті угоди як вуйки та діди дітей Яна-Івана Дершняка (*quatuor patruis et duobus avunculis puerorum videlicet Andreas de Sennow, Iacobus de Sennow, Iohannes de Rosborzs, Iohannes Czurilo de Stoyanicze et vblis. Dom. Iohannes de Strzelcze cum dom. Stanislao fratre suo*).

Склад групи медіаторів, до якої належали Прохницькі, Сінновські та представники інших родин Корчаків, залишався стабільним також на документах, які висвітлюють попередні етапи історії стосунків Дершняків та Бажів. На документі умови про взаємний обмін маєтками між Яном Дершняком та Яном Бажі з 20 травня 1449 р. 4 або 5 із 7 свідків її укладення належали до родин Корчаків (перемиський каштелян Петро з Прохника, його рідний брат перемиський підстолий Олександр з Прохника, перемиський стольник Яцько з Библа, галицький підчаший Якуб з Сіннова і, можливо, Шимко з Бібрки). Серед арбітрів полюбовної угоди 1451 р. 2 з 6 (перемиський каштелян Петро з Прохника та галицький стольник Андрій з Сіннова) репрезентували родини Корчаків. Те, що родини Прохницьких та Сінновських надзвичайно тісно взаємодіяли між собою під час вирішення справ своїх родичів, показує також випадок їхньої інтервенції у спадкові справи Боратинських. У майже незмінному з часу угоди між Бажами і Дершняками складі, того ж 1460 р., група Корчаків, до якої входили представники родин Порохницьких (брати Олександр з Прохника і Ян з Розбужа) та Сінновських (Андрій і Якуб з Сіннова), як *fratres et patruj seniores puerorum olim Hleb de Boratyn fratri suorum*, передали опіку над малолітніми дітьми Гліба його рідному братові Дмитрові з Боляновичів³⁶.

Взаємопідтримка чи спільна участь у ролі арбітрів була лише одним з виразів тісних і різнопланових відносин між членами родин Корчаків. Близькі стосунки, наприклад, підтримували перемиський підкоморій Ян-Іван Дершняк та перемиський каштелян Петро Прохницький. У 1441 р. обидва достойники були полюбовними судьями у суперечці між їхніми сусідами і, можливо, родичами, рідними братами Миколаєм Шершнем з Панталовичів і Іваном-Яном з Лопушки³⁷. Ян-Іван Дершняк та Петро з Прохника згадуються у 1443 р. як *avunculi* та опікуни дочок чи внучок перемиського війта (напевне тут йдеться про русина Ванька з Баличів, якому перемиське війтівство належало протягом тривалого часу)³⁸. Ян-Іван Дершняк у певний момент призначив Петра Прохницького туюром своїх дітей³⁹. Крім того, перемиський каштелян виступав у ролі

36 Ibid. Т. XIII. № 4541. Жовтень 7, 1460.

37 Ibid. № 4115.

38 Ibid. № 1912. Лютий 25, 1443. Про родину Балицьких див.: Пашин С. С. *Перемышльская шляхта*. С. 31–32.

39 Ibid. № 4253.

заступника Яна Дершняка з Рокитниці у суді⁴⁰, позичав у нього готівку⁴¹. Обое перемиських дигнітаріїв були разом поручителями третіх осіб⁴².

Для участі Корчаків у полюбовних угодах їхніх співгербівників характерна взаємність. Так, серед арбітрів полюбовної угоди з 1447 р. між Петром з Ваповичів та Дмитром з Боляновичів у справі кордонів між Радохоньцями і Боляновичами бачимо близьких родичів останнього Петра з Прохника і Яцька з Библа⁴³. У 1463 р. Яцько з Библа був також єдиним арбітром між Яном Чурилом зі Стояничів та родичем Дмитра з Боляновичів Яцьком з Угерців⁴⁴. Натомість, через два роки, судові записки фіксують вже Дмитра з Боляновичів серед полюбовних суддів суперечки брата Яцька з Библа Сенька з міщанином з Нового міста Григорієм Рідлем⁴⁵.

Полюбовне судочинство було не лише виявом доброї волі сторін, які перебували в стані конфлікту, але також способом тиску на ворогуючі сторони з боку родинних груп, зацікавлених у обмеженні ескалації ворожнечі. У цьому плані вибір полюбовних суддів напряду залежав від їхнього високого статусу і авторитету серед інших членів клану. Найбільш впливові члени родової спільноти відігравали ключову роль у подібних замиреннях. Не випадково, отже, що суперарбітри полюбовної угоди Бажів та Дершняків були не лише близькими родичами конфліктуючих сторін, але також займали високу позицію у складі земської ієрархії Перемиської землі. Цю ж тенденцію ілюструє полюбовна угода між Яцьком з Библа, з одного боку, та Яном Бажі з Ожевичів з дружиною Анною — з іншого, записана у перемиських земських книгах з 1442 р. Обидві сторони домовилися владнати конфлікт у справі села Стовбичі за допомогою вибраних сторонами чотирьох арбітрів, на чолі яких мав стати як голова (*heberman*) львівський каштелян Сенько з Сіннова — на той час найбільш авторитетна і впливова особа серед перемиських Корчаків⁴⁶. У 1446 р. Сенько з Сіннова вже сам за дорученням перемиського старости розглядав іншу суперечку, намагаючись поєднати Прохницьких з їхнім сусідом Яном Мзуровським, і наклав на сторони велику заставу розміром у 5000 гривень для припинення конфлікту⁴⁷. Однак, стосунки між Прохницькими і Мзуровськими показують, що навіть найвпливовіші родичі не могли гарантувати збереження мирних взаємин між сторонами конфлікту. Вирок Сенька з Сіннова виявився лише однією із багатьох не надто вдалих спроб замирення перманентної ворожнечі між Прохницькими і Мзуровськими. У 1463 р. вже нова група медіаторів у складі перемиського старости Миколая з Конецполя, Олександра з Прохника, Яна-Яцька з Розбужа,

40 Ibid. № 1678.

41 Ibid. № 977.

42 Ibid. № 2396.

43 Ibid. № 3281.

44 Ibid. № 5226.

45 Ibid. № 6324.

46 Ibid. № 1779.

47 Ibid. № 3027.

Яна Чурила зі Стояничів та Яна Лисаковського намагалася замирити Яна Мзуровського та синів покійного перемиського каштеляна Петра Прохницького — Олехна і Миколая⁴⁸. Цікаво, що у цьому документі полюбовної угоди як *compositores* фігурують ті, хто у записці 1446 р. були однією зі сторін конфлікту.

Наведені тут приклади взаємодії представників родин Корчаків під час полюбовного залагодження суперечок є лише одним прикладом того, як більшість щоденних інтеракцій та коло можливих життєвих стратегій розглядалися в контексті родинних солідарностей і оцінювалися з перспективи їхньої значущості для родової спільноти, з якою себе ідентифікував той чи інший шляхтич. Родові солідарності найчастіше знаходили свій вираз, підтримувалися і заново артикулювалися власне через постійну участь членів спільноти у різного роду колективних виступах, пов'язаних із судовими справами своїх співгербовників. З цього погляду родинні солідарності виступають як певний тип соціальної практики, як чинник щоденних контактів між шляхтою. Це дозволяє вийти поза просту реконструкцію родинних генеалогій, яка мало що промовляє про інтенсивність стосунків між окремими представниками споріднених та посвоячених родин чи про шляхи, якими ці зв'язки всередині родинного клану підтримувалися.

Існувала очевидна суперечність між нормативними приписами й очікуваннями, пов'язаними з полюбовними судами як інституцією, покликаною зміцнювати солідарності та сприяти дотриманню миру, з одного боку, та практикою міжшляхетських конфліктів, у контексті яких приватні форми замирення функціонували — з іншого. Перевага серед наших документів судових матеріалів, які за своєю природою виділяють передовсім конфліктні сторони шляхетської соціабільності, полягає, очевидно, саме у тому, що вони дозволяють виявити цю розбіжність. Так, судові записки, які відбивають попередні стадії полюбовних замирень, постійно передбачають можливість, що виставлені сторонами арбітри не зможуть дійти згоди, і суперечка знову повернеться на розгляд суду: *et si arbitri semet ipsi in unum componere alias zgodzicz non possent, extunc partes habent talem terminum, qualem hodie habere debuerunt*⁴⁹. Звинування протилежної сторони у занедбанні обов'язку виставити своїх арбітрів для проведення попередньо погодженого полюбовного суду⁵⁰, або оскарження самих арбітрів супротивника у невиконанні своїх функцій чи свідомому зриві

48 Ibid. № 5156.

49 Ibid. Т. XVIII. № 1063. Квітень 7, 1478.

50 *Nobil. Iohannes Lipski actor querulabant super nob. Iohannem et Petrum filios olim nobilis Olechno de Prochnyk pro eo, quia olim pater vester Olechno de Prochnyk in cuius bona vos succesistis sibi Lipski pro nob. Iohanne Czurilo de Stoyanicze sub vadio XXX marc. quitquid defuisset alias nyedostalobi in Rogosno et Rodkow vel quitcunque ibi reciperetur tam de censu quam in predio et allodio vel eciam in molendino videlicet peccora et pecudes pro his omnibus in convencione iam preterita in Vyschnya debuit cum ipso pro duos homines locare arbitros et quidquid ipsi arbitri adinvenissent tenere debuerunt ipse partes; et Lipsky suos locabant duos et Czurilo locare noluit et prefatus pater vester fideiussor debuit omnia arbitrata et decreta sibi Lipsky complere et non complevit sub vadio triginta marc.* (Ibid. Т. XVII. № 354. Квітень 30, 1470.)

замирення⁵¹ — теми, постійно присутні на сторінках судових книг Руського воєводства.

Цілком звичною справою були також перегляд ставлення учасниками замирення до вже укладеної угоди та відмова від виконання винесеного арбітрами вироку. Наприклад, у перемиських земських актах під датою 29 грудня 1449 р. натрапляємо на заяву певної Ельжбети, яка ствердила перед судом, що готова до виконання умов полюбовної угоди, що її було укладено між згадуваною Ельжбетою та Петром Птачком з Новосілець з одного боку та Миколаєм Панацом з іншого. Однак, тут же у наступному реченні додано слова Петра Птачка, який заперечив проти виконання рішення полюбовних суддів, на яке згодилася Ельжбета⁵². У 1491 р. до перемиських земських книг було внесено скаргу перемиським підкоморієм Станіславом Дершняком з Рокитниці проти Якуба з Бирчі, якого Дершняк звинуватив в безправному ув'язненні православною священника, коли той відвідав дім Бірецького *pro postulatione et administracione iusticie cum cedula ipsius Stanislai Dersznyak*⁵³. Натомість останній стверджував, що затримав священника цілком легально, посилаючись при цьому на досягнуту з Дершняком полюбовну угоду у цій справі та називаючи імена арбітрів — сяноцького підкоморія Петра Баля та Владислава Побединського. Угода між сторонами справді могла мати місце, як це твердив у своєму виправданні Якуб Бірецький. За рік до того, у 1490 р., до перемиських земських книг було внесено запис, за яким Станіслав Дершняк та Якуб Бірецький

51 *Nobil. Dobeslaus heres de Lissyenicze actor attentavit terminum tercium contra nobil. Iohannem Czessaczski, quia ipse fecit sibi pro se decem marc. fideiubere, quod si arbitrium et sententiam arbitratorum non teneret, quod arbitrium locatum fuerat inter eundem Czessaczski et gsum. Petrum de Krziwezicze Iudic. Castr. Leopold. in quibusdam certis eorum controversies, que ambe arbitros locare debuerunt, extunc arbitri pro parte Iohannis Czessaczski locati nullum finem faciendo de arbitrio surrexerunt, quare Iohannes vadium decem marc. ad instanciam Petri transgressus est, pro quibus Dobeslaus fideiussit. Czessaczski non paruit (Ibid. T. XVII. № 4182. Серпень 22, 1505); Petrus et Iwan de Chlopoczycze coram dominis Iudice, Subiudice et Camerariis terr. Premisliensibus protestati sunt, quia parati fuerunt omnem seriem seu ordinem facere cum dominis. Tharlonibus iuxta adinventionem domi. Castli. Premisl. Et domi. Swyanthopelk, dominus vero senior, qui est huius cause inicium videlicet doms. Andreas Tharlo et doms. Swanthopelk, qui huic cause arbiter fuit non staterunt (Ibid. T. XVIII. № 422. Березень 30, 1473).*

52 *Ibid. T. XIII. № 4055. Грудень 29, 1449: Elizabeth cum dom. Petro Ptaczek de Nowosydlcze protestata est iuri, quia voluit se inscribere dom. Nicolao Panacz ita sicut compositores invenerunt asserens, quod volo me inscribere, sicut compositores invenerunt. Ptaczek dixit, quod non sic, sicut arbitri adinvenierunt.*

53 *Generos. Stanislaus Dersznyak succamer. Premisl proposuit iuxta suam citacionem, melioracionem, concitacionem, super nobilem Iacobum de Byercza, quia tu incapivasti baythkonem nomine Lany de Czelathycze dum et quando ipse baythko pro postulatione et administracione iusticie cum cedula ipsius Stanislai Dersznyak domum tuam in Byercza visitavit et tu eundem bathkonem incarcerasti in tua domo contra ius, bathkonem ita bonum ut decem marce in totidem ipsum damnificando, affecto iudicialiter responder. Stans ex adverso nobil. Iacobus de Byercza respondit: Domine Iudex, habeo concordiam cum domino Dersznyak in ista causa et paratus sum docere ad terminos proximos predictam concordiam per arbitros, quos nominavit domini Bal succamer. Sanociensis et dominus Wladislaus alias Waczslaw Pobyedyznsky. Iudicium decrevit ipsi Byereczsky statuere arbitros predictos ad proximos terminos, qui stantes pro isto tempore debent recognoscere, quod pro isto bathkone dominus Dersznyak est concordatus. (Ibid. T. XVIII. № 2023. Травень 10, 1491).*

згодилися владнати усі існуючі між ними суперечки шляхом мирової та визначили арбітром Петра Баля⁵⁴.

Загалом кажучи, шляхетський соціум пізньосередньовічної та ранньомодерної Польської Корони, до складу якої належали у XV ст. землі колишньої Галицької Русі, був надзвичайно конфліктним суспільством, де судова тяганина та застосування насильства були невід'ємним елементом щоденного шляхетського досвіду. Відносини були часто занадто динамічними й нестабільними для того, щоб окрема полюбовна угода могла отримати правову вагу, достатню для регулювання відносин між сторонами протягом тривалого часу. Тимчасовість і вразливість полюбовних угод підтверджує також той факт, що відомі нам повторно укладені угоди не містять жодних згадок про попередні. Порівняймо, наприклад, тексти двох полюбовних угод, укладених у 1442 і 1461 рр. між Сеньком і Яцьком Бибельськими з одного боку та Яном Бажі, його дружиною Анною-Духною і його дітьми з іншого⁵⁵. Анна-Духна була сестрою, можливо рідною, Яцька і Сенька Бибельських, що таким чином робило Бибельських і Бажів свояками. Разом із Передільницькими, Фредрами та Прохницькими вони склали численну групу спадкоємців одного з найбільших у Перемиській землі маєткових комплексів, що належав попереднім поколінням боярського роду Бибельських. У ході поділу маєтків Бибельських, документ якого було внесено до книг перемиського земського суду 2 січня 1441 р.,⁵⁶ окремі питання щодо того, хто має володіти тією чи іншою власністю чи щодо компенсації за відступ певних прав іншим учасникам залишилися нерозглянутими. Це стало джерелом для подальшого узгодження взаємних маєткових претензій вже між окремими учасниками цього поділу, що, зокрема, і знайшло своє відображення в угодах Бибельських і Бажів 1441 і 1461 рр. Однак, текст угоди 1461 р., хоча й розглядав питання, які також фігурують в угоді 1441 р., зокрема справу спільного користування лісами, не містить жодних згадок про замирення 1441 р. Натомість, підтверджуючи права Сенька і Яцька Бибельського користуватися лісами, угода 1461 р. посилається лише на документ поділу маєтку Бибельських і не бере до уваги зміст попередньої полюбовної угоди. Характерно також, що у наступні десятиліття, коли справа прав власності на ліси призвела до різкого протистояння Бибельських і Бажів, яке вилилося у застосування збройної сили, напади на селян, взаємні позови, жодна з цих угод ніколи не згадується як правовий аргумент у судовому процесі.

Приклади відмов від раніше досягнутих мирових, які оберталися продовженням суперечки, показують, що вплив полюбовного судочинства на перебіг чи остаточне припинення конфлікту був доволі обмеженим. Це враження посилюється, якщо подивитися на полюбовні замирення з перспективи історії тривалих відносин між суперниками. Попередній досвід і масштаб конфліктів були дуже часто неспівмірні з тим колом питань, які регулювалися укладеними

54 Ibid. Т. XVIII. № 3617. Червень 30, 1490.

55 Ibid. Т. XIII. № 1779. Жовтень 29, 1442; № 4682. Січень 27, 1461.

56 Ibid. Т. XIII. № 1489.

полюбовними угодами. Часто завдані на попередніх етапах конфлікту одній із сторін шкоди могли бути занадто чисельними і різноплановими для того, щоб можна було підбити взаємні рахунки й заспокоїти почуття кривди з допомогою однієї полюбовної угоди. До подібного припущення схиляє власне порівняльний аналіз свідчень оскаржень у насильстві, які детально описують і перелічують заподіяні матеріальні втрати чи моральні кривди, з текстами укладених згодом мирових, які зберігають інколи повну мовчанку про ці найбільш бруталні моменти конфліктів⁵⁷. Взаємозалежність між застосуванням насильства та наступним укладенням мирової мала також інший важливий вимір. Полюбовна угода прямо чи непрямо підтверджувала той стан відносин між сторонами, який склався вже після використання сили одним із учасників конфлікту. У такому випадку полюбовна угода діяла на користь насильника, оскільки сам факт полюбовної угоди, який був символічним виразом публічного консенсусу та громадської думки усього шляхетського загалу щодо даного конфлікту, легітимізував як сам акт насильства, так і створені внаслідок нього позиції сторін. Скажімо, під датою 1 квітня 1465 р. у перемиських земських актах подається детальний опис наїзду, вчиненого певним Яном Карасем з Грушевичів на двір і дім свого родича Будзивою з Волчищовичів у селі Дуньковичі⁵⁸. У результаті нападу Ян Карась безправно заволодів цим маєтком, вигнавши, побивши і зневаживши Будзивою. Важливо додати, що у скарзі Будзивою Ян Карась разом зі своїми спільниками фігурує як неосілий шляхтич (*tu violenter invasisti super domum ipsius in Dunkowicze cum viginti nobilebus tibi similibus impossessionatis*), який не має жодних прав на захоплений ним маєток. Як можна судити з пізніших джерел, після цього конфлікт перейшов у мирну стадію і сторони вдалися до мирової. Її наслідком є судово записка від 31 жовтня 1465 р. згідно з якою за рішенням арбітрів Будзивою з Волчищович фактично визнав за Яном Карасем право володіти маєтком у Дуньковичах ще протягом певного часу, після чого двір мав знову перейти до рук попереднього власника⁵⁹. Можна припускати, що згадана угода була використана Яном Карасем власне для того, щоб підтвердити і через рішення арбітрів частково усправедливити як сам факт наїзду, так і свої права на захоплений маєток. Проте, він аж ніяк не збирався передавати його назад у володіння свого супротивника. Полюбовна угода була зірвана, й акти перемиського земського суду з наступного 1466 р. неодноразово згадують про скарги Будзивою на Яна Карася за його небажання повернути двір у Дуньковичах⁶⁰.

Історія усобиць між окремими шляхетськими родинами — це часто нескінченне чергування позовів до суду, невдалих спроб приватного замирення, збройних наїздів на маєтки супротивника, накладення королем чи старостою на

57 Пор. наприклад, опис збройного наїзду Станіслава Челятицького проти Томи Лопатинського у їхній суперечці за заставу у Соломоничах (Ibid. Т. XVIII. № 566–570) з текстом пізніше укладеної між ними полюбовної угоди (Ibid. № 833).

58 Ibid. Т. XIII. № 5803.

59 Ibid. № 5969.

60 Ibid. № 6342, 6425.

ворогуючі сторони застав. Показовий у цьому відношенні приклад подає тривалий конфлікт між впливовими перемиськими родинами Мзуровських та Прохницьких. Згадки про те, що сторони вирішили домовитися за допомогою полюбовних арбітрів, знаходимо у 1437, 1444–1445, 1446–1447, 1448 рр.⁶¹ Однак усі ці намагання були безуспішними, оскільки після кожного з них бачимо нові позови до суду, взаємні оскарження та встановлення застави для запобігання сутичкам (1443, 1446, 1447, 1448, 1449, 1451 рр.)⁶². До нас дійшов лише один вирок, винесений полюбовними судьями у суперечках між Мзуровськими та Прохницькими і записаний у перемиській земській книзі у 1463 р.⁶³ На основі рішення арбітрів сини перемиського каштеляна Петра з Прохника Олехно та Миколай мали сплатити перемиському військовому Янові Мзуровському та його селянам з Бистровичів і Ваньковичів 6 гривень та повернути певну кількість підвод лісу, вирубаного селянами Прохницьких. Суд також скасував усі попередні взаємні позови, які висували сторони один проти одного. Однак цей вирок був на тому ж зібранні суду відкинтий Олехном та Миколаєм Прохницькими. Промовистий запис, який писар земської канцелярії вмістив відразу ж після тексту полюбовної угоди, повідомляє, що: *Olechno cum Nicolao Canonico germani de Prochnik rebelles a iure recesserunt non dantes memoriale ab inscriptione, ideo luerunt penam iudicio XIII marcas causa pertinacie seu rebellionis*⁶⁴. Конфлікт між Мзуровськими та Прохницькими тривав і надалі. Кілька років потому земський суд знову вдався до встановлення великої застави між цими родинами⁶⁵.

Часта відмова від досягнутих вже мирових, яка призводила до відновлення стану ворожнечі між сторонами, ілюструє одну важливу структурну особливість розв'язання шляхетських конфліктів. Порушуючи стан замирення новим судовим позовом чи вдаючись до насильства, одна із сторін конфлікту ставила собі за мету змусити суперника погодитися на обговорення нових, більш корисних для себе, умов угоди. Водночас для сторони, яка чулася покривдженою у результаті здійсненого насильства, такі полюбовні угоди мали характер тимчасових компромісів, на які погоджувалися лише під тиском обставин та оточення і які могли бути розірвані при першій сприятливій нагоді. З цієї перспективи полюбовні угоди могли трактуватися лише як одна з технік та етапів стану тривалої ворожнечі. Вони могли замикати розпочатий раніше цикл ворожих взаємин між сторонами, відбиваючи наявний на даний момент баланс сил між сторонами, але аж ніяк не могли покласти остаточний край конфлікту.

Central European University

61 Ibid. Т. XIII. № 7215. 1437; 2389–90. Грудень 28, 1444; 2565. Січень 25, 1445; 7316. Листопад 26, 1446; 3468. Березень 2, 1447; 7360. Листопад 28, 1448.

62 Ibid. Т. XIII. № 7255. Листопад 25, 1443; 3027. Березень 10, 1446; 3254. Квітень 25, 1447; 3805. Січень 11, 1448; 4083. Квітень 24, 1449; 4214. Січень 8, 1451.

63 Ibid. Т. XIII. № 5156–57. Квітень 19, 1463.

64 Ibid. № 5158.

65 Ibid. Т. XIII. № 6428. Серпень 5, 1466.

